

ПРОЕКТ КОЛОНІЗАЦІЇ ПРИДНІПРОВ'Я П. ГРАБОВСЬКОГО (1596 РІК)

Після Люблінської унії 1569 року землі українського Придніпров'я опинилися в складі польської Корони. Протягом кількох десятиріч після цього польський уряд і правляча верхівка фактично не приділяли ніякої уваги насущним проблемам України. Особливо це було видно з того, що нічого не робилося для захисту від спустошливих татарських нападів. Український народ був змушений боротися проти татар самостійно і для цього створив власні недержавні збройні сили - козацтво. Наприкінці XVI ст. активність козацтва різко зросла. Його безперервні напади на турків і татар, а потім і козацькі війни 1591-1596 років примусили польську еліту нарешті звернути увагу на українські справи. Разом з рядом практичних заходів, правда, переважно невдалих, у 1590-х роках з'являється кілька проектів їх вирішення. Найвідомішим мислителем, який дав своє бачення шляхів розвитку українських земель в складі польської Корони, був київський католицький єпископ Йосиф Верещинський. Його пропозиції полягали в тому, що необхідно колонізувати Придніпров'я, створити тут належні військові сили - рицарський орден або козацьку організацію. На сьогодні проекти Верещинського вже добре відомі українським дослідникам. Але цього не можна сказати про ряд інших цікавих проектів. Серед найбільш докладно опрацьованих - проект Петра Грабовського.

Петро Грабовський був ксьондзом з Великої Польщі (можливо, з Інфлянт) [1]. На відміну від Верещинського, обставини життя цієї особи невідомі. А інтерес до українських справ виник у Грабовського через розгляд проблем боротьби проти мусульманства і загальнополітичної ситуації у Польщі. У 1595 році Грабовський видав публіцистичний нарис "Думка сина коронного", присвячений способам війни проти турків і проблемі "Священної ліги". Автор вважав, що Польща має долучитися до цього союзу християнських держав і її участь забезпечить перемогу над мусульманами. Головним аргументом на користь такої думки Грабовський назвав діяльність "польських козаків", які вже не раз брали Перекоп, Волощину, Молдавію. За допомогою козаків поляки могли б захопити балканські землі. Каменем спотикання, як завжди, була проблема коштів. Грабовський пропонував здійснити добровільне оподаткування шляхти, брати десятину з духовенства і ввести великі мита на вивіз товарів. При формуванні війська Грабовський пропонував масовий набір вибранців [2].

На початку 1596 року Грабовський дізнався, що Йосиф Верещинський підготував проект організації оборони українських земель і висловив власні пропозиції з цього приводу. Вони були викладені у праці "Нижня Польща або колонізація польська". Цей публіцистичний твір є особливо цікавим з огляду на те, що подає думку особи, яка зовсім не знала конкретних умов українського прикордоння і судила про проблему теоретично, з точки зору абстрактної доцільності.

Грабовський запропонував виділити прикордонну територію "на Низу" і "Задніпрові" в окрему автономну адміністративну одиницю, яку назвав "нижня Польща". Її утворенням Польща мала вирішити відразу кілька проблем. Найперша з них - захист від татар. Грабовський з жалем пише, що татари майже щороку забирають в полон тисячі людей. Нерідко кількість полонених навіть перевищує кількість самих татар. Автор патетично пропонує історикам підрахувати, скільки людей було забрано в неволю, скільки могло народитися і скільки могло б бути, якби не напади татар [3]. Треба сказати, що історики і донині неспроможні дати відповідь на це запитання. Грабовський вважав, що реальні результати в справі оборони може дати тільки колонізація Придніпров'я, його демографічне і господарче освоєння. Це не тільки вирішить проблеми оборони, але і підготує плацдарм для наступу і підкорення татар, як це зробила Москва і як це сталося з хрестоносцями в Прибалтиці. Створення "нижньої Польщі" мало також вирішити

соціальну проблему дрібної польської шляхти, яка мала переселятися на нові землі, і проблему козацьких свавільств.

"Нижня Польща" мала перебувати під особистим патронатом короля, а для безпосереднього керівництва король призначав спеціального старшого, фактично, свого намісника. Цей старший мав бути вмілим адміністратором і добрим воїном. Для військових потреб планувалися уряди гетьмана, а також воєвод і каштелянів (комендантів) замків. За господарські справи краю мав відповідати економ - своєрідний аналог управителя маєтків, скарбника і збирача податків одночасно [4]. Грабовський пропонував переселяти до "нижньої Польщі" шляхту разом із підданими. Мова йшла про добровольців, насамперед, дрібну, малоземельну польську шляхту, яка не буде відчувати соціального дискомфорту від своєї бідності на нових землях і буде добре "розмножуватись" на благо Польщі.

На нових територіях земля мала передаватися в умовне "доживотне" володіння за військову службу. Сюди ж могли прибувати міщани та інший простолюд - "робітники". При ближчому розгляді виявляється, що останні - це "посполиті селяни", які мали працювати на всіх, тобто традиційні державні селяни королівщин. Військову службу мала нести шляхта і міщани - неремісники. Правда, кого автор уявляв під останніми, не зовсім зрозуміло. Військова повинність цих категорій населення мала перебувати у прямій залежності від розмірів їхнього землекористування - по два вершники від кількох волок (число волок не уточнювалось, волока - приблизно 21 га).

Названі шляхта і міщани разом складали б прошарок "кращих" або "першорядних" рицарів. Поряд з ними автор пропонував створити ще один військовий прошарок "нових" або "менших" рицарів, яким навіть дав спеціальну назву - "тірони" (з лат. - молоді недосвідчені воїни). Тірони мали нести постійну гарнізонну службу і утримуватися посполитими за відповідну плату. Їх соціальне походження не уточнювалось, але згадка, що ця інституція мала виконувати ще й роль "рицарської школи" показує, що йшлося про ту ж дрібну шляхту і міщан [5]. Ще одним джерелом поповнення військових сил "нижньої Польщі" Грабовський назвав козаків. На його думку, на службу в тіро-ни підуть ті, хто зараз йде до козаків, а, зрештою, і самі козаки перетворюються на вірне, справне і слухняне королю рицарство [6]. З огляду на прикордонне становище краю, військову справу мало знати і все останнє населення, навіть жінки.

Грабовський обмірковує і способи фінансування свого уявного ді-тища. Для початкових витрат він запропонував використати частину церковних доходів і надати старшому держання в традиційних королі-вщинах, доходи з яких направляти на справу осадництва. Адже відразу мала бути забезпечена плата тіронам - по двадцять злотих, очевидно, на квартал. До наступних джерел доходів Грабовський відніс одну десяту від доходів скарбу, а також продаж здобичі, у тому числі в'язнів, захоплених у татар. "Нижня Польща" мала бути звільнена від будь-яких податків до державної казни, а всі можливі місцеві доходи спрямовувати на власні потреби. Однією з статей доходів мала бути експлуатація полонених. Останні мали бути робочою силою на землях "рицарів". А якщо "рицарі" не будуть ліниві, то матимуть багато в'язнів для власних господарств. До інших джерел фінансування Грабовський відносив добровільні податки шляхти і пожертвування "побожних людей" [7].

Якщо оцінювати проект Грабовського в цілому, то на перший погляд він справляє враження суцільної утопії. Адже автор постійно наголошує, що у "нижній Польщі" пануватиме "вільність і братерство" і навіть на в'язнів-татар буде поширюватися братерська християнська повага, рицарі у вільний час будуть займатися ремеслом, татари прийматимуть християнство та ін. Явним дисонансом щодо політичних реалій виглядає пропозиція шукати постійної здобичі серед татар і продавати в'язнів у Польщі. Те ж саме можна сказати і про можливість добровільних пожертв з боку польської шляхти. Наївними і смішними видаються роздуми автора про вирішення проблем підстаркуватих польських панянок, бездітних холостяків та інше.

Вигадка нового військового стану тіронів теж налаштовує на критичну оцінку автора. Але і тут, і в головному, автор ідеї "нижньої Польщі" виявився правим і далекоглядним. Особливості українського прикордоння диктували і особливі форми організації місцевого життя. Зрештою, тірони - це лише професійні воїни, які служать за державну плату. А заселення Придніпров'я дійсно було найкращим способом його захистити. У проекті Грабовського можна простежити чимало аналогій з працями Йосифа Верещинського. Але це не применшує значення його праці, оскільки свідчить про пошук сучасниками шляхів розв'язання вже давно назрілих проблем. А повторюваність окремих ідей показує, що в теоретичній площині оптимальні рішення вже були вироблені і загальновизнані.

Джерела та література

1. Grabowski Piotr // Polski Siwnik biograficzny. - 1959. - Т. 8. - S. 507.
2. Grabowski P. Zdanie syna koronnego. - Krakow, 1858. - 109 s.
3. Grabowski P. Hjska Nii'na aldo osada Polska. - Krakow, 1859. - S. 7-9.
4. Ibid.-S. 14-15, 18-19.
5. Ibid. - S. 12-13, 15, 20, 21, 55, 57.
6. Ibid.-S. 57.
7. Ibid.-S. 13, 20, 35, 45.